

man door zijn beroepsgenoten in het bijzonder erkend, omdat hij niet slechts als algemeen persoon wordt gezien, maar in het bijzonder als timmerman. De kwaliteitseisen van deze corporaties dienen weer het algemeen nut, waarbij dus individu, groep en samenleving altijd in elkaar schuiven.

II. Vragen bij eindtermen 30 t/m 40

BIJ EINDTERM 30 (PARAGRAAF 7.2; P. 173 T/M 176)

Bekijk het filmpje via de link <https://www.moralmarkets.org/nl/werkboek-hfst7> over wat de film *Her* zegt over menselijke behoeften en verlangens.

1. Wat herken jij hiervan in je eigen leven? Geef enkele voorbeelden en beoordeel aan de hand hiervan in hoeverre jij in een virtuele biotoop leeft. Geef ook uitleg van dit begrip.
2. Verklaar aan de hand van het begrip virtuele biotoop dat de moderniteit kan leiden tot sociaal atomisme.
3. Leg een verband tussen de opkomst van *social influencers* op sociale media en het sociaal atomisme. Laat zien hoe individualisering, rationalisering, vrije markt en de opkomst van techniek hier een rol in spelen en onze ervaring van relaties hebben doortrokken.

BIJ EINDTERMEN 31 EN 32 (PARAGRAAF 7.3; P. 176 T/M 182)

1. Leg uit hoe hebzucht en egoïsme volgens de neoklassieke opvattingen aanjagers zijn van economische ontwikkeling.
2. Van welk onderliggend mensbeeld gaan de neoklassieken uit? Benoem daarbij de vooronderstellingen van dit mensbeeld en lever hier kritiek op vanuit (de vooronderstellingen van) jouw eigen mensbeeld.
3. Leg aan de hand van een voorbeeld uit hoe jouw egoïstische hebzucht kan leiden tot een goede samenleving volgens de neoklassieke opvatting.

4. Lever kritiek op de vooronderstelling van de neoklassieke (economische) opvatting dat hebzucht en egoïsme de basis zijn van een goede sociale orde. Gebruik bij je kritische bespreking het begrip vertrouwen.
5. Wat zegt Amitai Etzioni, communitarist en hoogleraar aan de George Washington University, over wat communitarisme inhoudt? Bekijk het filmpje via <https://www.moralmarkets.org/nl/werkboek-hfst7> en geef aan wat je opvalt.
6. Waarom ziet een communitarist een klassiek grondrecht als de vrijheid van meningsuiting als 'dunne moraal'? Geef daarbij aan wat het onderscheid is tussen dikke en dunne moraal.
7. Bekijk via de link <https://www.moralmarkets.org/nl/werkboek-hfst7> het filmpje waarin Aeon Skoble (Bridgewater State University) uitlegt hoe hij als liberaal aankijkt tegen het belang van gemeenschappen. Vat zijn bevindingen in enkele punten samen en lever per punt kritiek.
8. Geef een waardering van het liberale mensbegrip aan de hand van een kritische bespreking van de vooronderstellingen die ten grondslag liggen aan dit mensbegrip. Betrek bij je bespreking de kritiek vanuit het communitarisme op het liberale mensbegrip.

BIJ EINDTERM 33 (PARAGRAAF 7.5; P. 186 T/M 189)

Jij bent volgens Alasdair MacIntyre onderdeel van tal van praktijken ofwel samenwerkingspraktijken zoals gezin, school, bedrijf ('bijbaantjes') en wellicht van een geloofsgemeenschap of politieke partij. In die praktijken spelen volgens MacIntyre interne goede zaken en uitwendige goede zaken een belangrijke rol.

1. Bekijk via de link <https://www.moralmarkets.org/nl/werkboek-hfst7> het filmpje waarin de deugdenethiek van MacIntyre wordt uitgelegd. Leg uit wat het onderscheid inhoudt tussen 'goederen' die intern zijn aan een praktijk en externe 'goederen'.
2. Leg aan de hand van een voorbeeld (je filosofieklas, sportclub of het bedrijf waar je werkt) uit wat de begrippen praktijken, interne goede zaken en uitwendige goede zaken inhouden.

3. Op welke manier zou het nastreven van uitwendige goederen een corrumperend effect kunnen hebben op de lessen filosofie, op je sportclub of op je werk? Bespreek vervolgens kritisch welke rol 'deugd' kan spelen als medicijn tegen deze corrumpering.

BIJ EINDTERMEN 34 T/M 36 (PARAGRAAF 7.6; P. 190 T/M 196)

94

Volgens Hegel kan jouw individuele vrijheid niet bestaan zonder regels, afspraken en instituties. Vanuit het liberale gedachtegoed beperken dergelijke dingen juist onze vrijheid.

1. Leg aan de hand van een voorbeeld uit je dagelijkse leven uit waarom iemand volgens Hegel juist alleen door middel van regels, afspraken, rituelen en instituties vrij kan zijn. Gebruik bij je uitleg de begrippen zedelijkheid en burgerlijke maatschappij en geef aan welke kritiek deze opvatting van Hegel inhoudt op de atomaire vrijheidsopvatting.

De spraakmakende psycholoog Jordan Peterson is bekend geworden door zijn negatieve uitlatingen over transgender individuen en genderidentiteit.

2. Leg aan de hand van Hegels begrip *Anerkennung* uit waarom dit een inperking van de vrijheid van transgenders is. Gebruik bij je uitleg het begrip 'verdubbeling van het bewustzijn'.

Hegel gaat ervan uit dat het individu zichzelf vormt door arbeid, dat zijn behoeften worden bemiddeld binnen een 'familieband' waardoor een verzoening optreedt met de gemeenschap. Als positief voorbeeld noemt Hegel de praktijk van de gilden.

3. Leg uit hoe volgens Hegel private belangen en *Anerkennung* samengaan in de gilden.
4. Leg aan de hand van de bedrijfspraktijk bij 'corporaties' als Zalando, Amazon of H&M uit of de opvatting van Hegel over arbeid

in onze samenleving nog wel van toepassing is. Gebruik bij je uitleg de begrippen private belangen, wederzijdse erkenning en bestendige gezamenlijkheid.

Het denken van Hegel lijkt weinig gebruikt te worden bij het reflecteren op het kapitalisme en de vrije markt. In het boek *Hegel and Capitalism* (2015) geeft Andrew Buchwalter in de inleiding enkele argumenten om aan te geven waarom dit toch zinvol is. Deze inleiding is te lezen via de link <https://www.moralmarkets.org/nl/werkboek-hfst7>.

5. Verdiep je al scannend in de tekst en haal er een tweetal argumenten uit waarom Hegel de moeite waard is om kritiek op het kapitalisme en de vrije markt te leveren en te onderbouwen. Gebruik als zoektermen bij het scannen van de tekst de begrippen uit de eindtermen 34 t/m 36.

PRIMAIRE TEKST: Georg Hegel, *Hoofdpijnen van de rechtsfilosofie*

LEESWIJZER

Hegel staat bekend als een van de moeilijkst leesbare filosofen. De gekozen tekst zul je niet meteen de eerste keer begrijpen. Lees de tekst dus een aantal keren door, telkens verder bouwend op wat je tot dan toe begreep. Het is verstandig om voordat je de tekst leest, te zorgen dat je het stuk over Hegel in hoofdstuk 7 nog een keer gelezen hebt. Het is ook belangrijk om in je achterhoofd te hebben dat Hegel een dialectisch denker is. Dit betekent dat voor Hegel tegenstellingen niet zozeer tegenover elkaar staan, maar onderdeel zijn van dezelfde weg. Concepten als algemeen en bijzonder, individu en samenleving, subjectief en objectief, theorie en praktijk, zijn voor Hegel verschillende fases in een ontwikkeling en de tegenstelling tussen die concepten wordt uiteindelijk opgeheven. Dat opheffen van de tegenstelling (these – antithese) gebeurt in het schrijven van Hegel.

Volgens Hegel is het individu (bijzonder) het ene principe van de burgerlijke maatschappij, maar staat dat individu in zijn wezen altijd in betrekking tot al die andere individuen, waardoor ik altijd in het bijzonder, maar ook in het algemeen een persoon ben. Mijn bestaan als individu en mijn individuele behoeftes zijn immers afhankelijk van het systeem waarbinnen ik besta. Ik kan pas als individu bestaan indien er een algemeen systeem is. Ik kan mijn behoeften pas ontwikkelen en bevredigen binnen een systeem waar vraag en aanbod op een specifieke wijze bestaan. Om mijn subjectieve behoeften te bevredigen moet ik arbeid verrichten, waarbij mijn behoeften in relatie komen te staan met de behoeften van een ander. Daardoor wordt het algemeen belang dus gediend doordat onze subjectieve behoeften alleen in relatie tot elkaar en in de erkenning van elkaars behoeften bevredigd kunnen worden. Daarmee worden die behoeften dus ook objectief.

Onze economie wordt gestimuleerd doordat we enerzijds gelijk willen zijn (we willen hetzelfde hebben als de ander), maar tegelijkertijd willen we bijzonder zijn, we willen ons onderscheiden. Hierdoor ontstaat een oneindige productie van behoeften. Onze behoeften bestaan voornamelijk uit dingen die door anderen zijn uitgevonden en gemaakt. Deze uitvindingen en de ontwikkelingen die daarmee gepaard gaan zijn de theoretische vorming. Onze arbeid om deze behoeften te bevredigen is de praktische vorming. Doordat de productie van goederen steeds specifiekere eisen heeft, wordt arbeid abstracter, maar is tegelijkertijd arbeidsdeling mogelijk. Ons werk wordt eenvoudiger omdat we ons alleen maar op een bepaald onderdeelje richten (dat maakt het werk ook abstract, je ziet niet meer het concrete voorwerp; bijvoorbeeld de auto, maar alleen maar de gaten die jij moet boren). Daarmee wordt onze arbeid iets wat makkelijker door een machine kan worden overgenomen.

BIJ EINDTERMEN 37 EN 38 (P. 402-406)

In paragraaf 194 zegt Hegel dat in de maatschappelijke behoefte de bevrijding van de mens ligt.

1. Leg deze uitspraak uit aan de hand van de tekst en geef daarbij een voorbeeld van een uiterlijke en innerlijke toevalligheid.

Algemeenheid en bijzonderheid zijn voor Hegel twee grondprincipes van de burgerlijke maatschappij.

2. Leg aan de hand van een voorbeeld uit hoe deze twee grondprincipes zich kunnen manifesteren en zodanig op elkaar kunnen inwerken dat het algemeen belang gediend wordt terwijl niemand daarop uit is.

In paragraaf 197 spreekt Hegel over de theoretische en praktische vorming door het arbeidsproces en in paragraaf 198 over de objectieve en subjectieve kant daarvan.

3. Geef uitleg van deze twee begrippenparen aan de hand van een voorbeeld van arbeid in de context van een bepaald beroep. Tip: kies het beroep dat je zelf later wilt uitoefenen.
4. Leg uit dat de vorming door het arbeidsproces bij Hegel samenhangt met arbeidsdeling, productiviteit en automatisering. Gebruik ook hierbij een voorbeeld uit de beroepspraktijk. Denk aan de auto-industrie, computerindustrie of de bouw.

PRIMAIRE TEKST: Alasdair MacIntyre, *Na de deugd*.

Een moraalfilosofisch onderzoek

LEESWIJZER

After Virtue van MacIntyre verscheen in 1981 en bevat, zoals je hebt kunnen lezen in het examenboek (p. 186-189), een kritiek op de abstracte en lege moraalfilosofie ten tijde van de Verlichting. In onze tijd is moraal vooral een hoogstpersoonlijk streven geworden dat in het teken staat van 'dat voelt goed'. MacIntyre ziet in een vernieuwing en verruiming van de deugdedthiek mogelijkheden om de subjectgerichtheid te doorbreken en ruimte te scheppen voor het leven

in allerlei menselijke verbanden, ook in het bedrijfsleven en andere instituties. Centrale begrippen in de tekstfragmenten van MacIntyre zijn: praktijken, deugden, interne en externe goederen, instituties en rechtvaardigheid.

BIJ EINDTERMEN 39 EN 40 (P. 407-413)

98

1. Wat is volgens MacIntyre de relatie tussen deugd en praktijken?
2. Waarom zijn externe goederen volgens MacIntyre aanvankelijk belangrijk?
3. Hoe beargumenteert MacIntyre dat er binnen de praktijken over smaak wel degelijk valt te twisten?
4. Leg in je eigen woorden uit wat volgens MacIntyre de definitie van een deugd is.
5. Waarom zijn deugden als rechtvaardigheid, moed en oprechtheid noodzakelijk voor iedere praktijk?
6. Waarom zijn instituties alleen maar bezig met extrinsieke goederen?

III. Verdiepingsopdrachten

OPDRACHT 1: *THE TRAP; WHAT HAPPENED TO OUR DREAM OF FREEDOM*

The Trap (2007) is een driedelige BBC-documentaire van Adam Curtis. Het eerste deel van de documentaire, 'Fuck You Buddy', is vernoemd naar een van de strategieën binnen de speltheorie van de Amerikaanse wiskundige John Nash. Volgens de speltheorie van Nash moet iedereen zelfzuchtig zijn eigen belangen nastreven om te winnen en bereid zijn om de ander te verraden. Volgens Nash geldt dit voor alle interacties tussen mensen. De psycholoog R.D. Laing gebruikte de theorie van Nash om te verklaren dat de familief sfeer helemaal niet zo liefdevol is als wij vaak denken. Volgens Laing gebruiken we uitingen van liefde en affectie om macht te verkrijgen over de ander en de ander voor ons in te zetten. Diezelfde